แผนที่มรดกทางวัฒนธรรม ชุมชนบางน้อยนอกและบริเวณใกล้เคียง

โดยโครงการสถาปัตย์อาสา คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ร่วมกับชาวชุมชนและเทศบาลตำบลกระดังงา อ.บางคนที จ.สมุทรสงคราม

ความเป็นมา

ชุมชนปากคลองบางน้อยหรือบางน้อยนอกเป็นชุมชนริมน้ำเก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งของจังหวัดสมุทรสงคราม ตั้งอยู่บริเวณจุดตัดของแม่น้ำแม่กลองกับคลองบางน้อย ในอดีต ชุมชนนี้เป็นศูนย์กลางการค้าทางน้ำที่สำคัญของโครงข่ายลุ่มน้ำแม่กลอง – ท่าจีน ว่ากันว่า(ตลาด)นัดที่คลองบางน้อยเคยเป็นนัดที่ลึกดักมากมีเรือมาติดนัดที่ละหลายร้อยลำ ตั้งแต่หน้าวัดเกาะแก้วเรื่อยไปตามคลองจนถึงวัดไทร โดยบริเวณด้านหน้าวัดเกาะแก้วเป็นนัดน้ำตาลที่ใหญ่ที่สุดในจังหวัดสมุทร - สงคราม ส่วนด้านในคลองเป็นนัดกับข้าวและสินค้าทั่วไปท่อด้านแม่ค้าที่มาจัดบางน้อย นอกจากจะเป็นชาวสวนในละแวกนั้นเช่น ตำเนินสะดวก ตอนมะโหราท่าตา ก็ยังมาจากถิ่นอื่นด้วย เช่น ราชบุรี นครปฐม อยุธยา ปทุมธานี สุพรรณบุรี และกรุงเทพ แต่ละถิ่นก็ต่างนำผลิตผลในท้องถิ่นของตนมาขายหรือแลกเปลี่ยนกัน

ความเจริญรุ่งเรืองของชุมชนบางน้อยนอกได้ปรากฏหลักฐานในพระราชนิพนธ์เลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในครั้งที่ท่านเสด็จประพาสเมืองสมุทรสงครามในปี พ.ศ. ๒๔๕๖ โดย ได้ทรงกล่าวถึงสภาพคลองบางน้อยในตอนหนึ่งว่า "วันที่ ๓๐ สิงหาคม ร.ศ.๑๒๘ เวลาบ่าย ๒ โมงเศษ ลงเรือล่องไปตามลำน้ำเลี้ยวเข้าคลองบางน้อยขึ้งตะวันออก คลองนี้เป็นคลองเก่า ลึกและกว้างสายน้ำเชี่ยวแรง ตามลำคลองเป็นสวนหมาก มะพร้าว และขนไม้หนาแน่นลักษณะสวนเมืองสมุทรสงครามมีบ้านเรือนฝากระดานเป็นพื้นติดต่อกันเข้าไป วัดใหญ่ๆ ก็มีหลายวัด ข้างในมีแยกหลายแยก แต่ที่เป็นทางร่วมไปคลองตำเนินสะดวกทางหนึ่งไปสมุทรสงครามทางหนึ่ง ออกทางปากคลองนี้ทางหนึ่ง มีตลาดซื้อขายของสด เป็นตลาดประจำ อยู่ทุกวัน..."

แม้ว่าในปัจจุบัน ชุมชนบางน้อยนอกจะเปลี่ยนสภาพจากย่านการค้าทางน้ำที่จอแจเป็นเพียงชุมชนอู่อาศัยที่เงียบสงบ ซึ่งเป็นผลจากการก่อสร้างถนนที่ทำให้ความเจริญย้ายจากลำคลองสู่ริมถนนเมื่อประมาณ ๓๐ปีที่ผ่านมาหากแต่ชุมชนแห่งนี้ยังคงรักษาเอกลักษณ์ของมรดกทางวัฒนธรรมชุมชนริมน้ำตั้งเดิมไว้ได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน สถาปัตยกรรม วิถีชีวิต ตลอดจนสภาพแวดล้อมคลองและสวนผลไม้ที่อุดมสมบูรณ์ ซึ่งมีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์และศึกษาเยี่ยมชมอย่างยิ่ง

การเดินทาง

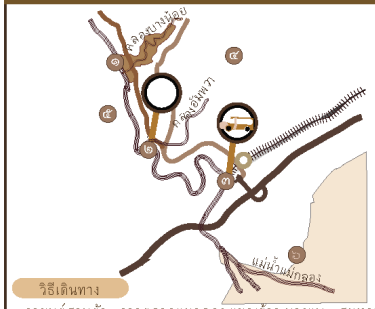

วิธีเดินทาง

แม่น้ำแม่กลอง
เส้นทางรถไฟ สายแม่กลอง มหาชัย ถ.พระราม 2
ถ.เข้าเมือง
ถ.สมุทรสงคราม บางแพ
ถ.อัมพวา บางนกแขวก
สถานีรถไฟแม่กลอง
ป้ายรถบัส
ป้ายรถตู้

๑ ชุมชนริมคลองบางน้อย
๒ ชุมชนริมคลองอัมพวา
๓ ชุมชนบริเวณเมืองเก่าแม่กลอง
๔ บริเวณตลาดน้ำท่าคา
๕ บริเวณค่ายบางกุ้ง
๖ บริเวณตอนหอยหลอด

รถยนต์ส่วนตัว : จากตลาดแมกลอง แยกเข้าถ.บางแพ - สมุทรสงคราม ไปประมาณ 6 กม. แล้วเลี้ยวซ้ายเข้า ถ.อัมพวา - บางนกแขวก ไปอีก 5 กม.

รถตู้โดยสาร : ขึ้นที่ทารถอนุสาวรีย์ชัยสมรภูมิลงที่ทารถตลาดแมกลอง แล้วตอรถประจำทางหรือรถสองแถวใหญ่ สายแมกลอง - บางนกแขวก - ราชบุรี (ตั้งแต่ 05.30 - 18.00 น.)

รถโดยสารประจำทางปรับอากาศ : ขึ้นที่ทารถสายใต้ใหม ลงที่ทารถตลาดอัมพวา แล้วตอรถเหมือนจากรถตู้โดยสาร

รถไฟ : ขึ้นที่สถานีวงเวียนใหญ่หรือตลาดพลู ลงรถไปที่สถานีแมกลอง แล้วตอรถเหมือนจากรถตู้โดยสาร

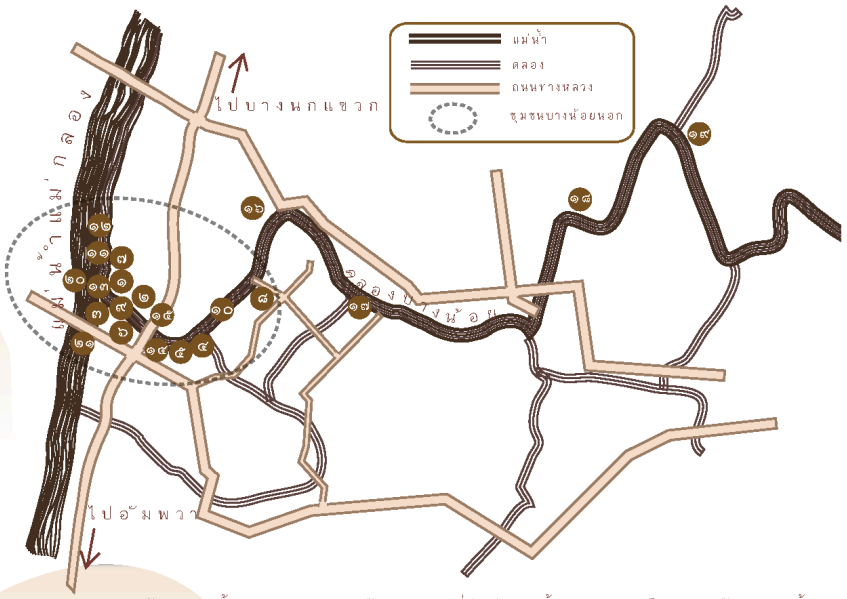

ชุมชนบางน้อยนอกตั้งอยู่บนคลองบางน้อยบริเวณที่ตัดกับแม่น้ำแม่กลอง เป็นชุมชนค้าขายริมน้ำถัดเข้าไปในคลองเป็นชุมชนปากง่ามและชุมชนบางน้อยใน ซึ่งเป็นชุมชนบ้านสวนริมน้ำ

มรดกทางวัฒนธรรมชุมชนบางน้อยนอก

๑. การตั้งถิ่นฐานและสถาปัตยกรรมชุมชนค้าขายริมน้ำ

ลักษณะเฉพาะของชุมชนค้าขายริมน้ำดั้งเดิม เป็นเรือนแถวไม้ทอดยาวลงสู่ริมคลอง อายุกว่า ๔๐ ปี ได้ถูกสร้างขึ้นหลังศาลาการจั่วและบั้นหยา ประดุบานเฟี้ยมไม้เปิดกว้างเพื่อการค้าขาย ด้านหน้ามีทางเดินเชื่อมและมีศาลาท่าน้ำ และบันไดทอดลงน้ำ ซึ่งชาวบ้านใช้เป็นที่นั่งเล่นและพบปะพูดคุยกับเพื่อนบ้าน

๒. ร้านค้าและโรงงานร่วมสมัย

เป็นร้านขายของชำ ตลอดจนยาแผนโบราณ เสื้อผ้า และเครื่องใช้ทางการเกษตรและประมง ได้แก่ ร้านแสงงาม ร้านขาดเชงพัฒน ร้านตั้งเชียมฮะ ร้านสมัยศิลป์ ร้านซ่ายฮุนตั้ง ร้านกัญญาการณ์ ร้านรัตนอาภรณ์ ส่วนใหญ่สืบทอดกิจการมาตั้งแต่รุ่นคุณปู่ หน้าร้านประดับด้วยป้ายชื่อร้านแบบโบราณหลากหลายรูปแบบ

๓. พิพิธภัณฑ์ตั้งเชียมฮะ

หรือ "บ้านไหซังไบ"เป็นพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านก่อตั้งโดยคุณธวัชชัย และ คุณประพีร์ภัทร พิเลฐรุตลาศัย เจ้าของคนปัจจุบันเพื่อบอกเล่าเรื่องราวีถีชีวิตของผู้คนในสมัยก่อน ภายในจัดแสดงของโบราณนานาชนิดอายุตั้งแต่ ๑๐๐-๑๐๐ ปี สิ่งของที่จัดแสดงซื้อจากเชื่อประตาน้ำและสินค้าทั่วไปท่อด้านแม่ค้าที่มาจัดบางน้อย นอกจากจะเป็นชาวสวนในละแวกนั้นเช่น ตำเนินสะดวก ตอนมะโหราท่าตา ก็ยังมาจากถิ่นอื่นด้วย เช่น ราชบุรี นครปฐม อยุธยา ปทุมธานี สุพรรณบุรี และกรุงเทพ แต่ละถิ่นก็ต่างนำผลิตผลในท้องถิ่นของตนมาขายหรือแลกเปลี่ยนกัน

๔. โรงพิมพ์ ส.วิจิตรรัตนา

เริ่มประกอบกิจการมาตั้งแต่ ปี พ.ศ.๒๕๐๐ โดยรับพิมพ์บัตรเชิญต่างๆ เช่น งานมงคลสมรส งานบวช งานศพ เจ้าของคนปัจจุบันคือ คุณลุงวิจิตร ตั๋วาลาศ ยังคงใช้เครื่องมือและแท่นพิมพ์โบราณที่ตกทอดมาตั้งแต่รุ่นคุณปู่ซึ่งต้องอาศัยปีมือและความประณีตในการจัดวางตัวอักษรที่ละชิ้นปัจจุบันยังดำเนินการอยู่

๕. โรงต่อเรือหน้าเอง

เริ่มประกอบกิจการมาตั้งแต่ ปี พ.ศ.๒๔๙๐ มีชื่อเสียงโด่งดังมากเรื่องปีมือการต่อเรือ แม้กระทั่งชาวลานนอกพื้นที่ต้องเดินทางมาว่าจ้างให้ต่อเรือ ปัจจุบัน เปลี่ยนมากับต่อหีบศพและฐานพระแทนเนื่องจากชาวลาวจำนวนมากเลิกใช้เรือและเปลี่ยนไปใช้รถยนต์แทน เจ้าของปัจจุบันคือ คุณธีรพงษ์ วงศ์เจริญลิถิอย์

๖. วัดเกาะแก้ว

สร้างในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายประมาณปีพ.ศ.๔๓๐๐ ภายในวัดมีหมู่กุฏิสงฆ์ ศาลาการเปรียญที่เก่าแก่ลายงามรามทั้ง"เสาทินรี" สำรัดตั้งขนอดเสาไม้สูง เป็นจุดหมายตา ส่วน "นัดน้ำตาล" หน้าวัดในอดีตได้เปลี่ยนเป็น "นัดบก" ที่ลานวัด ขายกับข้าวและสินค้าทั่วไป ทุกบ่ายวันจันทร์-พุธ-ศุกร์ บางนัดก็มีหนังกลางแปลงมาฉายให้ชม

๗. วัดเกาะใหญ่

เป็นวัดเก่าแก่สร้างในสมัยกรุงศรีอยุธยาประมาณปีพ.ศ.๒๔๔๕ ภายในวัดมีอาการวัดถุ อาทิ พระอุโบสถ หอสวดมนต์ ศาลาการเปรียญ หอฉัน หอระฆัง ศาลาท่าน้ำ โรงเรียนประถมศึกษา โรงเรียนหัดกรรม ภายในพระอุโบสถเป็นที่ประดิษฐานของพระประธานปางสมาธิแกะสลักจากศิลาแดง พร้อมด้วยอัครสาวกทั้งสอง

๘. วัดไทร

เป็นวัดเก่าแก่สันนิษฐานว่ามีอายุไม่ต่ำกว่า ๕๐๐ ปี ยังมีเสนาสนะและอาการวัดถุครบถ้วนบริบูรณ์ อาทิ อุโบสถ วิหาร หอสวดมนต์ หอฉัน กุฏิสงฆ์ โรงจาร (โรงเรียนหนังสือ) โรงดาง (โรงฝึกหนังสือโบลาน) สระน้ำ ตลอดจนโรงเรียนลอนปริยัติธรรม โรงเรียนประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ซึ่งปัจจุบันปรับเปลี่ยนเป็นที่ทำการเทศบาลตำบลกระดังงา

๙. ต้นลำพู

เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ที่ขึ้นตามริมฝั่งคลองบริเวณน้ำขึ้น-น้ำลงเป็นที่อยู่ของหอยปาเดียวและถ้ากหนอนหิ่งห้อยในสุม-ชนบางน้อยนอกมีต้นลำพูหลงเหลืออยู่บริเวณปากคลองหน้าร้านสมรไพบูลย์ กลายเป็นจุดหมายตาสำคัญของภูมิทัศน์ริมคลอง และเป็นเครื่องยืนยันถึงความสมบูรณ์ของระบบนิเวศคลองได้เป็นอย่างดี

๑๐. การใช้น้ำ-เล่นน้ำ

วิถีชีวิตของชาวบ้านในละแวกนี้ยังมีเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับน้ำอย่างแนบแน่น ทั้งการอุปโภคบริโภคและการสัญจร ตลอดจนกิจกรรมอื่นๆ เช่น การกระโดดเล่นน้ำในคลอง ชาวบ้านจะมีความเข้าใจระบบน้ำเป็นอย่างดี โดยจะคอยสังเกตช่วงเวลาน้ำขึ้น-น้ำลงเพื่อให้ได้น้ำละอาดมาใช้และทราบเวลาที่เหมาะสมในการลงเล่นน้ำ

๑๑. การมัวกุ้ง-มัวปลา

เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนริมน้ำ การ "มัว"นี้หมายถึงการกางน้ำให้ขุ่นเพื่อให้สัตว์น้ำ เกิดอาการเมาน้ำและพากันลอยขึ้นสู่ผิวน้ำ ซึ่งทำให้จับได้ง่ายขึ้น การมัวกุ้ง-มัวปลานี้จะคอยสังเกตช่วงเวลาที่ระดับน้ำลดต่ำสุด เนื่องจากจะมีสัตว์น้ำที่ถูกกระแสน้ำพัดพามายังคลติดค้างอยู่ในลำคลอง และจะเลิกมัวกุ้ง-มัวปลาเมื่อระดับน้ำเพิ่มสูงขึ้น

๑๒. การบิณฑบาตทางเรือ

คลองบางน้อยเป็นที่ตั้งของวัดจำนวนมาก ได้แก่ วัดเกาะแก้ว วัดเกาะใหญ่ วัดไทร วัดบางคนทีนอกวัดปากง่าม และวัดบางน้อย ในตอนรุ่งเช้าจะมีพระสงฆ์พายเรือไปบิณฑบาตโดยชาวบ้านจะจัดเตรียมอาหารบิณฑบาตไว้ตามบ้านเรือนที่ริมน้ำ

๑๓. การแข่งเรือและการละเล่นทางน้ำ

เป็นประเพณีที่สืบทอดมาแต่อดีตในช่วงฤดูน้ำหลาก (เดือนตุลาคมและพฤศจิกายน) เพื่อสร้างความครึกครื้นให้กับงานบุญการแข่งเรือนี้จะใช้เรือมาดหรือเรือลำบั้นมาพายแข่งกันบริเวณหน้าวัด ตลอดจนการละเล่นทางน้ำอื่นๆที่สนุกสนาน เช่นหัวไม้ท้ายบอด หรือการเอากะทะเคี่ยวน้ำตาลหรือปี๊บมาพายแข่งกันแทนเรือ

๑๔. การทำขนม

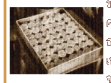

ในละแวกบางน้อยยังอุดมไปด้วยวัตถุดิบสำหรับการทำขนม เช่น มะพร้าว กล้วย น้ำตาลมะพร้าว หลายบ้านยังคงยึดอาชีพทำขนมโดยส่วนใหญ่เป็นขนมไทย วันธรรมดาจะพายเรือขายตามคลองหรือขายที่ตลาดตลาดเทศบาลและตลาดแม่กลอง ส่วนในหยุดเสาร์-อาทิตย์จะนำไปขายที่ตลาดน้ำหน้าวัดเกาะแก้ว

๑๕. ศาลเจ้าพ่อโรงโซน

ตั้งอยู่ที่ตำบลจอมปลาก ใกล้กับวัดบางน้อย อายุกว่า ๑๐๐ ปี ศาลแห่งนี้เป็นที่เคารพบูชาของชาวบ้านในเรื่องของตามตักถี่สิทธิ์ ชาวบ้านจะมาขนบานศาลกล่าวและแก้บนโดยแสดงโซน ตลอดจนฟิ้วลิเก และละคร จนได้ช่วยกันสร้างโรงแสดงไว้หน้าหน้าศาลเจ้า

มรดกทางวัฒนธรรมของพื้นที่ใกล้เคียง

๑๕. การตั้งถิ่นฐานและสถาปัตยกรรมชุมชนบ้านสวนริมน้ำ

ถัดเข้าไปในคลองบางน้อยจะเป็นชุมชนบ้านสวนริมน้ำ สามารถพบเห็นสถาปัตยกรรมชุมชนที่หลากหลายทั้งเรือนไทยภาคกลาง เรือนไทยพื้นถิ่น โรงสีข้าว โรงเลี้ยวาตาล โรงเก็บมะพร้าว โรงเก็บเรือ ตลอดจนสะพานไม้ข้ามคลอง ซึ่งล้วนมีความงามและสะท้อนทักษะของการอยู่ร่วมกัน

๑๖. การทำสวน

เป็นจุดความรู้ในการจัดการน้ำและดินของชุมชนบ้านสวน ชาวบ้านจะทำดินยกร่อง จุดร่องสวนและลำประโดง เพื่อให้น้ำสามารถไหลเวียนไม่แข่งขัง ผลไม้ที่ปลูกในแถบนี้ส่วนใหญ่เป็นมะพร้าวและกล้วย แซมด้วยส้มโอและลิ้นจี่ นอกจากยังมีการปลูกพืชสัมลุกประเภทสวนครัว เช่น พริกขาวีจด บนหลังร่อง

๑๗. วัดปากง่าม

ตั้งอยู่บริเวณสามแพร่งของคลองบางน้อยและคลองบางใหญ่ เป็นวัดเก่าแก่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย สันนิษฐานว่ามีอายุมากกว่า ๔๐๐ ปี ภายในอุโบสถมีภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เลงามแปลกตากว่าวัดอื่น คือเป็นภาพของเทศกาลรักษาทิศทั้ง ๔ ด้านหลังอุโบสถมีด้นมอภิเภก ซึ่งเชื่อกันว่ามีอายุกว่า ๔๐๐ ปี

๑๘. วัดบางน้อย

สร้างเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๐๕ ภายในวัดพบหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญ ได้แก่ อิฐสมัยกรุงศรีอยุธยา และกระเบื้องรางที่ไร้มุงหลังคา ภายในอุโบสถเป็นที่ประดิษฐานของรอยพระพุทธบาทจำลองและพระพุทธไสยาสน์ที่มีความยามากที่สุดในจังหวัดสมุทรสงคราม ในอดีตที่วัดแห่งนี้มีการละเล่นมหรสพที่โด่งดังได้แก่การเล่นหนังใหญ่หุ่นกระบอก

๑๙. ศาลเจ้าพ่อโรงโซน

ตั้งอยู่ที่ตำบลจอมปลาก ใกล้กับวัดบางน้อย อายุกว่า ๑๐๐ ปี ศาลแห่งนี้เป็นที่เคารพบูชาของชาวบ้านในเรื่องของตามตักถี่สิทธิ์ ชาวบ้านจะมาขนบานศาลกล่าวและแก้บนโดยแสดงโซน ตลอดจนฟิ้วลิเก และละคร จนได้ช่วยกันสร้างโรงแสดงไว้หน้าหน้าศาลเจ้า

การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

๒๐. ที่พักโฮมสเตย์

ที่แหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์เป็นที่นิยมในกลุ่มนักท่องเที่ยวชาวบ้านบางน้อยนอกและพื้นที่ใกล้เคียง ได้ปรับปรุงบ้านพักอาศัยเป็นที่พักโฮมสเตย์เพื่อรองรับนักท่องเที่ยว :บางน้อยคอยรัก บ้านพจน์ วินดาโฮมสเตย์ บ้านหรายทองโฮมสเตย์ และ บ้านพรารินทร์โฮมสเตย์ในพื้นที่ชุมชนบางน้อยนอก

๒๑. ตลาดน้ำบางน้อย

โครงการของเทศบาลต.กระดังงาร่วมกับชาวชุมชนบางน้อยนอก จัดขึ้นเป็นประจำในช่วงเช้าถึงบ่ายของวันหยุดเสาร์และอาทิตย์วิมแม่น้ำแม่กลองหน้าวัดเกาะแก้ว ชาวบ้านจะพายเรือนำของมาขาย ทั้งอาหารคาวหาวน เช่น ก๋วยจั๊บ ก๋วยเตี๋ยว ขนมจีนหอยทอด ผัดไทย ขนมไทย รามท้ำผลิตผลจากสวนในชุมชนเช่น ส้มโอ กล้วยมะพร้าวเค้กผู้ลด

ติดต่อสอบถาม
เทศบาลตำบลกระดังงา
อ.บางคนที จ.สมุทรสงคราม 75120
โทรศัพท์ / โทรสาร : 0-3476-1537
เว็บไซต์ : www.kradangnga.th.gh

อ้างอิง : เพียรกานต์ วงศ์วาณิชศิลป์ (2551) แนวทางการอนุรักษ์และฟื้นฟูชุมชนคลองบางน้อย จ.สมุทรสงคราม, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชา การวางผังชุมชน, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย